

A mérsékelt liberálisok „aranykora” Spanyolországban

(José Luis Comellas: *Isabel II. Una reina y un reinado*. Ariel Historia, Barcelona, 1999. 379 o.)

„Más idők voltak, és nekünk ma ezt meg kell értenünk” – hívja fel figyelmünket a spanyol szerző könyvében. De nemcsak tanácsolja, hanem segít is abban, hogy valóban közelebb érezzük magunkat a választott korhoz. Comellas nehéz témát akar szakszerűen, új szemlélettel és meggyőzően elénk tárni. A téma feldolgozása azért nehéz, mert az 1833-1868 közötti időszak, csak úgy, mint az egész 19. századi spanyol történelem nem tartozik a könnyen áttekinthető korszakok közé. Sok szakember, sokféle szempont szerint tagolta már, és igen gyakoriak a századdal kapcsolatos történelmi közhelyek, amelyekben ugyan mindig van igazságtartalom, de könnyen tévútra vezethetnek és felszínes tudást nyújtanak. Kevés a korszerű monográfia a korszakról. Comellas, aki több könyvet írt a 19. századi spanyol történelemről jól ismeri II. Izabella királynő uralkodásának időszakát. (Néhány czeek közül: *La teoría del régimen liberal español*. Madrid, 1962.; *Los moderados en el poder*. Madrid, 1970.; *Política y administración en la España isabelina*. Madrid, 1972.; *La España liberal y romántica (1833-1868)*. In: *Historia general de España y América*. XIV. Madrid, 1983.)

Az itt bemutatásra kerülő monográfia időhatárai természetesen igazodnak egy politikai korszakhoz, és annak egyik főszereplőjéhez, a spanyol királynőhöz. II. Izabella uralkodása majdnem pontosan magában foglalja a spanyol 19. század középső harmadát – 1833-tól 1868-ig –, és egy egész korszakot jelöl, az ún. „liberális”, „romantikus” vagy egyszerűen „izabellai” korszakot. Másképpen, a liberalizmus mérsékelt ágának az uralmát. A szerző világosan jelzi, egy királynő élettrajzát nyújtja át az olvasónak, és

ennek az életnek elsősorban a spanyol politikával szorosan összefonódó harminc évét. Közérthető és áttekinthető munkát akar létrehozni a szakembernek számára is használható forráskutatásra és bibliográfiára alapozva. Azok, akik foglalkoztak akár érintőlegesen is a 19. századi Spanyolország történelmével, jól tudják, hogy úgy a politikai, ideológiai, gazdasági, kulturális jelenségek behatárolása, mint a használt terminológia (például mérsékelt, liberális, progresszista, unionista stb.) tartalma igen változatos a különböző szerzőknél.

A királynőn kívül minden fontosabb politikusról is rövid jellemzést kapunk. Ahogy a kronologikus rend megkívánja, sorban elvonulnak előttünk: Márai Krisztina régens királynő, Mendizábal, Espartero, Francisco de Asís, Narváez, Bravo Murillo, O'Donnell, Prim és a többiek. A királynő jelleme, magánélete, az azzal összefonódó politikai döntései, világosan nyomon követhetők trónra kerülésétől kezdve egészen trónfosztásáig.

Izabella királynő személyisége fokozatosan bontakozik ki előttünk. Comellas ebben az értelemben kiváló szintézist alkot. Megtudjuk szeretni ezt a könyvet akkor is, ha nem vagyunk „monarchikus érzelműek”. Szinte szívünkbe zárjuk II. Izabellát mint embert, és megértjük, miért nem tudott többet tenni az országért mint uralkodó. Egy romantikus korban, a liberalizmus és szabadság jelszavaiért küzdő politikusok között kellett olyasmivel foglalkoznia, amihez nem értett. Galdós, a 19. század legnagyobb spanyol realista írója republikánus érzelmű, Izabella-ellenes. Comellas szerint Izabelláról a legjobb jellemrajzot adta. Így ír a Franciaországban száműzetésben élő idős királynőnél tett látogatásai után: „örök gyermek maradt, és a legnagyobb balszerencséje az volt, hogy királynőnek született.”

Izabella három évesen lesz királynő (apja, VII. Ferdinánd 1833-ban bekövetke-

zett halála után, valójában azonban nem ekkor kezd meg a politikai életben való részvételt), tizenhárom évesen nagykorúvá nyilvánítja a Cortes, hogy véget érjen a polgárháborús időszak, tizenhat évesen neki nem tetsző házasságot kénytelen kötni az ország érdekében, és harmincnégy évesen (1868-ban) trónfosztott lesz. Ettől kezdve száműzetésben él Párizsban, ahol hetvennégy éves korában hal meg. Személyiségét nagyon sokban meghatározták azok a körülmények, amelyek között kisgyermekkorát töltötte. Hiányoztak életéből mindazok a feltételek, amelyek királynővé érleléséhez szükségesek lettek volna. Zavaros, zaklatott életet élt, politikai nevelést nem kapott. Későbbi politikai döntései így elsősorban intuitívak voltak, illetve tanácsadói által befolyásoltak. Hiányzott mögüle a családi segítség, az érzelmi támogatás. Anyja, Mária Krisztina régens királynő fiatal, 27 éves, amikor megözvegyül, hamarosan újra házasodik, s elsősorban az új házasságból született gyermekével törődik. Izabella tíz éves korától alig látja már anyját, mert száműzetésben él.

A királynő nem volt különösebben okos, nem értett a politikához, ugyanakkor különösen jó megérzései voltak, és jó megfigyelő volt. Spontán, őszinte viselkedése, közvetlensége mellett is született uralkodó volt. Aki a méltóságát meg tudta őrizni, de ugyanakkor alattvalóival szemben néha a jóságos „uralkodónő” szerepét is betöltötte. Gyakran hívta „mis hijos”-nak (gyermekeimnek) a spanyolokat.

Comellas szemléletével nem kell minden esetben egyetértünk, de feltétlenül tisztelnünk kell tárgyilagosságra törekvő szándékát, amelyet elsősorban a korabeli visszaemlékezéseket használva, a sajtót, a Cortes jegyzőkönyveit, és a kortárs szakirodalmat idézve a vélemények ütköztetésén át próbál megvalósítani. Érdekességként megemlíthetjük, hogy Ramón María Narváez tábornokról egy Spanyolországban élt magyar születésű történész, Révész András könyvét használja mint elsőrendű monográfiát. (A. Revesz: Narváez, un dictador liberal. Madrid, Aguilar, 1953.)

Comellas szerint Izabella szereplője és áldozata is a spanyol történelemnek. A szer-

ző egyfajta tiszteletadással értékeli a monarchikus múltat, annak értékeit, láttatni akarja Izabella korában a mérsékelt politika és politikusok crényeit.

Az 1868. szeptember 18-i „dicsőséges” forradalom utáni éveit csak érintőlegesen tárgyalja Comellas. Ugyanakkor elemzi azokat a folyamatokat, amelyek a 68-as forradalom utáni Spanyolországot jellemezték, és amelyek az 1875-ös restaurációval igazolták a történelem menetét: Izabella megtette, amit a kor rábízott, bár döntéseiben – jó szándéka ellenére – többnyire domináltak jellemének hiányosságai. A 70-es évek Európájához egy olyan Spanyolország csatlakozott, ahol már teljesen új értékek voltak az irányadók, és ahol Izabellának már nem volt helye. „Más történelmi korhoz tartozott” – mondta róla ekkor a konzervatív politikus, Cánovas de Castillo.

Nem sokkal korábban azonban, 1868-ban, a hatalmát megdőntő forradalom idején a királynő még nagy népszerűségnek örvendhetett, bár a forradalom is – teszi hozzá Comellas – a maga nemében igen népszerű volt a spanyolok között. II. Izabella alkotmányos királynő, aki nem kormányzott, csak uralkodott. De akkoriban Spanyolországban lehetetlen lett volna egy Lajos Fülöp féle polgárkirályság. Izabella „abszolút királynő volt”, azaz a nép által fenntartás nélkül elfogadott királynő.

Comellas nagy következetességgel igyekszik tisztázni a spanyol történelem több kényes pontját. Az ún. „década ominosa” („végzetes korszak”, ami VII. Ferdinánd abszolutista időszakára vonatkozik) 1823-1833 között, nem fedi teljesen az igazságot, amennyiben teljesen negatív képet sugall erről a tíz évről. Comellas szerint, a ferdinándi rendszer egyfajta középuton próbált haladni. Ferdinánd uralkodása alatt, a húszas évek második felében egyértelműen pozitív gazdasági intézkedésekre került sor. A húszas évek végén „kis Amerika” – ahogy a két megmaradt gyarmatot, Kubát és Puerto Rico-t nevezték, ugyanannyi cukrot és dohányt küldött Spanyolországba, mint 1800-ban az egész kontinens. 1828-ban törvényt hoztak VII. Ferdinánd aláírásával, (ley de Baldíos), amely elősegítette az új földek fel-

törését, a mezőgazdasági termelés növekedését. 1829-ben gyárak alakultak. 1829-ben létrejött a madridi tőzsde. Cádizt vámmenetségé nyilvánították. 1830-ban megszületett a Kereskedelmi Törvénykönyv. Comellas azt állítja, hogy főleg az 1823 után helyreállt béke segítette az 1827-1833 között lezajlott gazdasági fellendülést, az általános életszínvonal emelkedését, egyfajta „pezsgő életkedv megjelenését”. Spanyolországban ekkor 13 millió lakosa volt. Jaime Vicens Vives – neves katalán történész – szerint is, 1827 a monarchia és a polgárság közötti szövetség megszületésének dátuma. A „mérsékelt” (moderato) szó tartalma is más ekkor még. A királyt körülvevő politikusok nagy része mérsékelt, nem abszolutista, és nem támogat liberális reformokat. „Dívat lesz mérsékeltnek lenni.”

Mária Krisztina régens királynő és a liberálisok kapcsolatában Ferdinánd halála után új helyzet állt elő. Szerzőnk szerint nemcsak Mária Krisztinának volt szüksége a liberálisokra a karlista trónkövetelővel szemben, hanem a liberálisoknak is arra, hogy a monarchista legitimitás zászlaja alatt biztonságosan léphessenek fel a politika porondjára. Tehát, mondja Comellas, a liberalizmus és a monarchia szövetsége természetes volt. A liberálisoknak szükségük volt a legitim helyzetre. Comellas felfogásában 1833-35 között egyértelmű a liberalizmus felé fordulás a kormányokban, de egyelőre azt az ún. „középutat” folytatják, ami még VII. Ferdinánd alatt indult el, és amely előnyben részesítette az államigazgatás reformjait a politikai reformokkal szemben.

A liberális erő pártokká szerveződése Spanyolországban 1835-38 közé csúszik. Az „exaltado”-szokból lesznek a progresszista liberálisok, a liberálisok jobb oldalán a „moderado”-szokat (mérsékelteteket) találjuk. A hatalomátvételhez vezető úton ekkor indulnak meg a mérsékeltet. Az ország az állandó háborúk és polgárháborúk miatt már belefárad a politikába, „rendet” és békét akar. A pártok programjaiban ekkor fonódik össze végleg az „orden”(rend) és a „liberalismo”. Érdekes és találó az a mondat, amelyben a doktrínér liberalizmus tartalmát határozza meg a szerző. II. Izabella uralkodása alatt,

amelyben a két párt: a progresszista és a mérsékelt állandóan vetélkednek, a következő mondás járta: „es mejor para todos el gobierno de los mejores, que el gobierno de todos” („mindenki számára jobb a jobb kormány, mint a mindenki kormánya”).

Valójában a mérsékeltet uralmának legdinamikusabb, legtartósabb, igazán sikeres időszaka 1843 után, Espartero vereségét követően, II. Izabella nagykorúvá nyilvánítása után kezdődik. Már ezt megelőzően is tapasztalhatók azonban a gazdasági felvirágzás jelai, az újságkiadás fellendülése, az egyéni és a kollektív értékek változása. 1844-től mindez kedvez az arisztokráciának és a nemességhez kapcsolódó polgárságnak. A nemesség aranykorát éli II. Izabella uralkodása alatt. Részt vesz a politikai élet irányításában, nagy társadalmi tekintélye van, egyszerűen „dívatban van.”. Ugyanakkor a hétköznapi meghatározójává a kezdeményező szellemű, viszonylag tűrhető életszínvonalon élő, sokféle hivatáshoz tartozó középosztály válik. Ez a réteg a szokások híve, monarchikus érzelmű és ragaszkodik a királynőhöz. A hétköznapi életben Izabella igen népszerű, gyakran jár az emberek közé, ilyenkor maga hajtja kocsiját, bőkezűen adakozik, sokszor túlköltekezik jótékonykodásában.

Comellas következtetése szerint 1844-54 között a mérsékeltet uralmának virágzása figyelhető meg. Ennek oka az, hogy társadalmi, gazdasági, ideológiai téren erősebbek, jobb képességű politikusai vannak, csúsznak a kor követelményeinek jobban megfelelni és divatosabbak is. A mérsékeltet uralma Narváez nevéhez fűződik elsősorban 1844-45 között. Comellas cáfolja azt az állítást, miszerint a hadsereg szerepe ebben az időszakban túlnő a politikusokén. II. Izabella alatt sokszor áll a kormány élén katona (Narváez is az), de akik valóban irányítják őket, azok a politikusok.

Comellas szerint a mérsékeltet okosan kormányoznak, „néha a szabadság elé helyezik a rendet”, az 1837-es progresszív alkotmányt korlátozzák, a végrehajtó hatalmat erősítik, de jó hivatalnokok. Kormányai alatt korszerűsödött az államigazgatás, a postabélyeg bevezetése is nevékhöz fűződik, az államadósság rendezését részben elvégezték,

figyelmet szenteltek az oktatás tervezésének, törvénykönyveket alkottak, városrendezést végeztek, az állami hivatalnokok munkáját egységesítették, és az első vasutak is ekkor jöttek létre. Az ország lakossága ekkorra már 15 millióra nőtt. Ez az időszak az egyik legtipikusabb korszaka Izabella uralkodásának, az „época optimista” (optimista korszak) – írja Comellas, és hivatkozik a spanyol „kosztumbrista” írókra. Spanyolország ugyanakkor földműves ország marad régi szokásokkal, vallással és a monarchia tiszteletével.

Comellas monográfiája szintézise egy történelmi személyiségnek és korának. A kortörténet pedig akkor hű, ha együtt láttatja a nemzeti és nemzetközi csemenyket, amikor azt a történelmi pillanat megkívánja. Szerzőnk ebben is igyekszik megfelelni a követelményeknek: első alkalommal a karlista – VII. Ferdinánd halála után Carlos, a király testvére követeli a trónt magának – háborúk során tanúsított angol és francia magatartásra, a spanyol és portugál polgárháború miatt létrehozott Négyes Szövetségre (Anglia, Franciaország, Spanyolország, Portugália), majd a királynő házasságkötésére fordít nagy figyelmet. II. Izabella házasságának valóban nem volt olyan súlya, hogy nemzetközi ügyé váljon, de azzá tette a politika bonyolultsága, a pártérdekek, az európai udvarok egoizmusa. Mindez együtt rossz megoldást hozott, mely nem emelte Spanyolország nemzetközi tekintélyét, II. Izabellának pedig egy boldogtalan házasságot jelentett. Francisco de Asís, II. Izabella unokatestvére lett a kiválasztott, aki mérsékelt liberális, kevéssé fontos személyiség. Izabella néhány héttel a házasságkötés után azt állította – a korabeli íráskor tanúsága szerint –, hogy ki sem mondta hallhatóan a házasságkötés során az „igen”-t, csak később, anyja szigorú unszolására tette meg. II. Izabella soha nem békelt meg férjével, és a boldogságot más utakon próbálta elérni.

Comellas a mérsékelt uralkodó személyiségeként tárgyalja Bravo Murillo kormányzását. Bravo Murillo enyhén mérsékelt liberális politikus volt. Kivételes képességű ember – ügyvéd és közgazdász –, aki a politikát a „közjó” érdekében

akarta állítani. „A politika is fontos, de fontosabb a jó államigazgatás” – mondta. Comellas szerint talán ő lehetett a mai technokraták első képviselője. Eltökélt szándéka volt a politikáról leválasztani az államigazgatást. Korszerű pályázati rendszert vezetett be az állások elnyerésére, munkaköri leírást követelt, sikerült az államadósságot rendeznie. Lemondása után (1852. december) a mérsékelt párt már végleg megosztott marad.

A mérsékelt uralkodó első nagy törése az 1854-es forradalom lesz. (Talán a gazdasági „virágzásnak” és a következtetesen forradalom-ellenes Narváeznek köszönhető, hogy az 1848-as forradalom Spanyolországban csődöt mondott. Mindössze körülbelül 600 ember részvételéről írnak a források 1848. március 26-án Madrid utcáin. A megmozdulás szervezetlen volt, katonai erő nem állt mögötte.) Comellas véleménye a forradalmakat illetően Labroussé-val egyezik meg: igazi forradalmak idején a „gazdasági válság a politikai válságnak óriási társadalmi erőt kölcsönöz”. Ez történik Spanyolországban is, először 1854-ben, majd 1868-ban. Az utóbbi, az 1868-as forradalom már egy korszakváltást is jelez, új értékek hirdetőjévé válik, és nemzetközi közege is más. Már a „modern” korhoz, a modern Európához kapcsolja Spanyolországot a nemzetállamok kialakulásának időszakában.

Az 1854-es nagy forradalmi törést követi a mérsékelt liberálisok „aranykora”, a „hosszú kormányzat” O'Donnell-lel az élen, mely 1858. június 30-án kezdődik és majdnem öt évig tart (1863). A kormányt a Liberális Unió, egy centrista jellegű párt vezette. Minden gazdasági stabilitás ellenére a Liberális Unió nem maradhatott hosszabb ideig egyedüli pártként a politikai élet porondján, hiszen az uralkodó az alkotmányos parlamentáris rendszer lényegének mondott volna ellen. A pluralizmus nem férhetett bele egyetlen pártba. O'Donnell 1863-ban már gondolkodott azon, hogy politikai váltóga-dálkodást kellene folytatnia a bal-középen álló Prim tábornokkal, de már késő volt, a Liberális Unió elveszítette homogenitását. Nem tűnt el azonban a politika porondjáról, hanem a mérsékelttel felváltva kormányzott, igyekezve kiszorítani a progressistákat,

akiknek nem maradt más választásuk, mint a forradalom. Ez vezetett az 1868-as „dicsőséges” szeptemberi forradalomhoz. A progresszisták és republikánusok által vezetett forradalom végleg megdöntötte a mérsékeltek uralmát. A válságban II. Izabella a mérsékelt O'Donnell-hez fordul, de Comellas szerint, ezzel a döntésével azt mutatta meg, hogy nem érti az új idők szavát és szándékát. A Liberális Unió bukása, a progresszista-republikánus szövetség előretörése jelezte azt, hogy az új kor újfajta pluralizmust kíván, amely az egyenlőnek meghirdetett lehetőségek mellett a tömegeket is bevonja a politikába.

A szerző az 1868-as forradalom mozgató erejének, a demokrata pártnak és eszmének szentel még egy rövid fejezetet, valamint annak az átmeneti és válságot hordozó néhány évnak, amely elvezet az 1875-ös restaurációhoz. II. Izabella hivatalosan

1870. június 25-én mondott le – Párizsban, már száműzetésben – a trónról fia, XII. Alfonz számára. Amikor 1874. november 28-án Alfonz 17 éves lesz, Angliából, ahol nevelkedett, kiáltványt küldött a spanyol néphez, és közölte, hogy szeretné elfoglalni trónját. A spanyol konzervatív liberálisok természetesen előzőleg már ösztönözték erre és támogatták. A restauráció teljesen új rendszer volt, amelybe nem férhetett bele sem II. Izabella, sem azok az eszmék, amelyek királyságához tartoztak. Izabella nagyon szerette volna látni fiát és a lelkes fogadtatást, ami spanyol földön várta, de megígérték vele, hogy nem kíséri el őt. Teljesítenie kellett ígéretét, bár ilyen magányosnak még sohasem érezte magát Párizsban.

Semsey Viktória